

11 ТРАВНЯ 2023

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ І ПОЛІТИЧНИЙ РОЗВИТОК КРАЇН СХІДНОЇ ЄВРОПИ (XVI – XXI СТ.)

**Збірник матеріалів Всеукраїнської наукової
конференції
з міжнародною участю**

**Міністерство освіти і науки України
Уманський державний педагогічний університет
імені Павла Тичини
Історичний факультет
Польський культурно-освітній центр
Київський університет імені Бориса Грінченка
Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького
ГО «Науково-освітнє товариство» (м. Київ)
Державний архів Черкаської області
Українське представництво канадської недержавної організації
«Українсько-єврейська зустріч»**

**«СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ І ПОЛІТИЧНИЙ
РОЗВИТОК КРАЇН СХІДНОЇ ЄВРОПИ
(XVI – XXI СТ.)»**

**Збірник матеріалів Всеукраїнської наукової конференції
з міжнародною участю**

11 травня 2023 р., м. Умань

Умань

2023

УДК [330/3+321] (4-11)'15/20' (06)

Головний редактор:

Гордієнко В. В., кандидат історичних наук, доцент, виконавач обов'язків завідувача кафедри всесвітньої історії та методик навчання Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини

Редакційна колегія:

Священко З. В., декан історичного факультету, доктор історичних наук, професор кафедри всесвітньої історії та методик навчання Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини.

Фицук Л. А., кандидат історичних наук, доцент кафедри всесвітньої історії та методик навчання Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини.

*Рекомендовано до друку вченою радою історичного факультету
Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини
(протокол № 16 від 25.05.2023 р.)*

Соціально-економічний і політичний розвиток країн Східної Європи (XVI – XXI ст.): зб. матеріалів Всеукраїнської наукової конференції з міжнародною участю (м. Умань, 11 травня 2023 р.). Умань, 2023. 255 с.

До збірника увійшли матеріали і тези доповідей, подані учасниками Всеукраїнської наукової конференції з міжнародною участю «Соціально-економічний і політичний розвиток країн Східної Європи (XVI – XXI ст.)» (м. Умань, 11 травня 2023 р.). Матеріали конференції розкривають соціально-економічні та суспільно-політичні аспекти розвитку країн Східної Європи впродовж XVI – першої третини XXI ст. Значну увагу приділено дослідженню актуальних проблем історії України, у яких розкривається правда про минуле та сучасні реалії, яка руйнує міфи та фальсифікації російської пропаганди.

Матеріали будуть актуальними для студентів, молодих учених, науковців і викладачів, та усіх, хто цікавиться східноєвропейською історією.

Тексти публікуються в авторській редакції. За науковий зміст і якість поданих матеріалів відповідають автори, а також (для студентів та аспірантів) їх наукові керівники.

© Історичний факультет

УДПУ ім. П. Тичини, 2023

© автори статей, 2023

ЗМІСТ

1. ІСТОРИОГРАФІЯ, ДЖЕРЕЛА ТА ПЕРСОНАЛІЗАЦІЯ

ІСТОРІЇ СХІДНОЄВРОПЕЙСЬКИХ КРАЇН

<i>Безаров О. Т.</i> ДОКУМЕНТИ З ІСТОРІЇ ДЕРЖАВНОГО ЄВРЕЙСЬКОГО ТЕАТРУ ІМЕНІ ШОЛОМ АЛЕЙХЕМА (1945–1950 рр.) У ФОНДАХ ДЕРЖАВНОГО АРХІВУ ЧЕРНІВЕЦЬКОЇ ОБЛАСТІ.....	6
<i>Біляєва С. О.</i> ПЕРСОНАЛІЗАЦІЯ ІСТОРІЇ ТА КУЛЬТУРНОГО ПРОСТОРУ УКРАЇНИ: НОВІ ВИКЛИКИ ТА ЗАВДАННЯ.....	10
<i>Бондар В. В.</i> ПРОБЛЕМА СПАДКОЄМСТВА У ШЛЮБНІЙ СТРАТЕГІЇ ГЕНРІХА VIII.....	13
<i>Борчук С. М., Ільницький І. В.</i> ВІЙСЬКОВИЙ КАПЕЛАН ПРАВОСЛАВНОЇ ЦЕРКВИ УКРАЇНИ о. РОМАН (БАЦВІН): ШТРИХИ ДО ПОРТРЕТУ	19
<i>Вітенко М. Д., Дебенко В. З.</i> «KRAMERIUS» ТА «POLONA» – ЧЕСЬКИЙ ТА ПОЛЬСЬКИЙ ДОСВІД ІСТОРИЧНОЇ АРХЕОГРАФІЇ	26
<i>Гаврилишин П. М.</i> ТРАНСФОРМАЦІЯ УКРАЇНИ У ПОГЛЯДАХ ТА ПРАКТИЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ БОГДАНА ГАВРИЛИШИНА	30
<i>Діденко К. В.</i> КЛЕМЕНТ ФОН МЕТТЕРНІХ ТА ЙОГО ВПЛИВ НА ЄВРОПЕЙСЬКУ ПОЛІТИКУ.....	36
<i>Доморослий В. І.</i> Й. АНТОНЕСКУ ТА ПРОБЛЕМА УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ У ДРУГІЙ СВІТОВІЙ ВІЙНІ	44
<i>Карліна О. М.</i> ДЖЕРЕЛА З МІСЬКОЇ ІСТОРІЇ ВОЛИНСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ КІНЦЯ ХVІІІ – СЕРЕДИНИ ХІХ СТ.	48
<i>Коляда І. А., Пацерук Д. Я.</i> РАШИСТСЬКА АГРЕСІЯ ПРОТИ УКРАЇНИ (2014-2022 рр.) ШТРИХИ ДО ПОРТРЕТІВ ВІЙСЬКОВИХ КАПЕЛАНІВ ПЦУ	52
<i>Куцик Р. Р., Мончак О. В.</i> ВІД КОМАНДИРА КУРЕНЯ ДО ПОЛКОВНИКА АРМІЇ УНР:Є. КОНОВАЛЕЦЬ ОЧИМА ВІЙСЬКОВИХ ПОБРАТИМІВ.....	59
<i>Маніяк В. С.</i> РЕФОРМАЦІЙНИЙ ТА КОНТРЕФОРМАЦІЙНИЙ РУХ В ПОЛЬЩІ ХVІ СТОЛІТТІ: ІСТОРИОГРАФІЧНИЙ АСПЕКТ	66
<i>Мосора В. А.</i> ПРОБЛЕМАТИКА ПРАЦЕВИКОРИСТАННЯ УКРАЇНЦІВ ГАЛИЧИНИ В 1941–1944 РР. В УКРАЇНСЬКІЙ ІСТОРИОГРАФІЇ.....	71
<i>Никитенко В. В.</i> ЗАКОНОДАВЧІ АКТИ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТ. ЯК ДЖЕРЕЛО З ІСТОРІЇ ДРІБНОГО СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО КРЕДИТУВАННЯ В СЕРЕДНІЙ НАДДНІПРЯНЦІНІ	75
<i>Секо Я. П.</i> «СИЛА БЕЗСИЛИХ»: ВАЦЛАВ ГАВЕЛ VS КАРЛ МАРКС.....	79
<i>Стефанюк Г. В.</i> ДЖЕРЕЛА ДО ВИВЧЕННЯ ЕТНОПОЛІТИЧНИХ ПРОЦЕСІВ В ДИСТРИКТІ ГАЛИЧИНА У 1941-1944 РР.....	83
<i>Шологон Л. І.</i> АРХЕОГРАФІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ НТШ (1894 – 1914 рр.).....	87
<i>Шубер О. А., Яретик М. М.</i> ДЕНИС РАЧІНСЬКИЙ: ШТРИХИ ДО ПОРТРЕТУ ВОЇНА - ДОБРОВОЛЬЦЯ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ (2022 Р.)	91

2. СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ НА ТЕРЕНАХ СХІДНОЇ ЄВРОПИ

<i>Бабак О. І., Мацюк А. А.</i> ПОЛІТИКА ЧЕХОСЛОВАЧЧИНИ ЩОДО ЕМІГРАНТІВ «РУСЬКА ДОПОМОГОВА АКЦІЯ»	95
<i>Безпалько Б. Б.</i> ВІДОБРАЖЕННЯ ПОДІЙ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ У ПІДРУЧНИКАХ З ІСТОРІЇ ПЕРІОДУ 1920-Х РР: НА ПРИКЛАДІ ПОСІБНИКА «КОРОТКИЙ КУРС ІСТОРІЇ УКРАЇНИ».....	99
<i>Бержанір А. Л.</i> ТРАНСФОРМАЦІЇ ПОЛІТИЧНИХ СИСТЕМ КРАЇН СХІДНОЇ ЄВРОПИ У 80 – 90-Х РОКАХ ХХ СТ.	103
<i>Возна З. О.</i> ВИКЛИКИ ДЕМОКРАТІЇ В УМОВАХ ВІЙНИ: ОСВІТНІЙ АСПЕКТ.....	107
<i>Герасименко М. О.</i> РЕСПУБЛІКА МОЛДОВА НА ШЛЯХУ ДО ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ (РУМУНСЬКИЙ СЦЕНАРІЙ).....	112
<i>Гордієнко В. В.</i> ГОЛОД 1946 – 1947 рр. В ІЗМАЇЛЬСЬКІЙ ОБЛАСТІ УРСР: МАСШТАБИ, ОСОБЛИВОСТІ, НАСЛІДКИ	116
<i>Горохівський П. І.</i> ІДЕЯ «РУССКОГО МІРА» І ПРАВОСЛАВНИЙ ФУНДАМЕНТАЛІЗМ ЯК ОСНОВА І РІЗНОВИД РАШИЗМУ.....	121
<i>Дегтяренко О. О.</i> ПОСИЛЕННЯ АБСОЛЮТИЗМУ У ФРАНЦІЇ ЗА ЛЮДОВІКА XIV	127
<i>Кіндрачук Н. М.</i> УКРАЇНСЬКА НАЦІОНАЛЬНА ІДЕЯ ЯК СУСПІЛЬНА ІДЕОЛОГІЯ ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ ТА ВИРАЗ НАЦІОНАЛЬНИХ ІНТЕРЕСІВ УКРАЇНЦІВ	132
<i>Коляда І.А., Шумило В.Т.</i> ПОЛІТИЧНА КАРИКАТУРА У ПЕРІОД БОРОТЬБИ УПА ЗА УКРАЇНСЬКУ ДЕРЖАВНІСТЬ (1940-1950- рр.) ТА В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ (2014 -2023 рр.): РЕТРОСПЕКТИВНИЙ АНАЛІЗ	136
<i>Куцик Р. Р.</i> ПЕРША СВІТОВА ВІЙНА ОЧИМА СІЛЬСЬКОГО ХЛОПЧИНИ: ЗА СПОГАДАМИ ЄВГЕНА ПОБІГУЩОГО-РЕНА.....	149
<i>Лук'яниця В. В.</i> ТРАНСФОРМАЦІЯ ЧИНУ СВЯТОГО ВАСИЛІЯ ВЕЛИКОГО (ЧСВВ) УНАСЛІДОК ПОДІЛІВ РЕЧІ ПОСПОЛИТОЇ.....	155
<i>Марченко О. М.</i> ТРАНСФОРМАЦІЙНІ ПЕРЕТВОРЕННЯ В РОСІЙСЬКІЙ ІМПЕРІЇ ПІД ЧАС ПРАВЛІННЯ ПАВЛА І: СПРОБИ ТА НАСЛІДКИ.....	159
<i>Присяжнюк Ю. П.</i> МОСКОВІЯ (РОСІЯ) ЕПОХИ ПРОСВІТНИЦТВА: МЕНТАЛЬНІ АСПЕКТИ ДЕРЖАВНОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ	163
<i>Скрипник О. М.</i> УЧАСТЬ УКРАЇНИ У ІНІЦІАТИВІ ЄС – ЄВРОПЕЙСЬКА ПОЛІТИКА СУСІДСТВА	167
<i>Сухушина О. В.</i> ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНІ ПРАГНЕННЯ ПІВНІЧНОЇ МАКЕДОНІЇ І ПОЗИЦІЯ БОЛГАРІЇ	171
<i>Федорів І. О.</i> УКРАЇНСЬКО-ЯПОНСЬКІ ВІДНОСИНИ У НОВИХ ГЕОПОЛІТИЧНИХ РЕАЛІЯХ	177
<i>Харитонюк О. Л., Донай Л.</i> ПОЛІТИКО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ ПОСТРАЖДАЛИМ ВІД ВІЙНИ (ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ДЛЯ УКРАЇНИ).183	
<i>Чорний О. В.</i> НІКОПОЛЬСЬКЕ МАРГАНЦЕВЕ ТА КРИВОРІЗЬКЕ ЗАЛІЗОРУДНЕ РОДОВИЩА ЯК ОБ'ЄКТИ БИТВИ ЗА ДНІПРО ВОСЕНИ 1943 – ВЗИМКУ 1944 РОКУ ..	187

Ці документи готувалися і ухвалювалися для соціального захисту інвалідів майбутньої великої війни на Заході. Свідченням того, що радянське керівництво готувалося до наступальної війни, а не до оборони було те, що постанови про соціальний захист інвалідів війни не враховували таких майбутніх контингентів, як добровольці, партизани, моряки, курсанти училищ, підпільники.

Список використаних джерел

1. Коломиец М. Бои у реки Халхин-Гол, май-сентябрь 1939 года. Москва: Стратегия КМ, 2002.
2. Слободянський М. С. Збірник законодавчих та нормативних матеріалів по пенсійному забезпеченню. Київ: «Радянська Україна», 1949.
3. Советско-финляндская война 1939 – 1940. В 2 т. Т. I. [Сост.: П. В. Петров, В. Н. Степанов]. СПб.: ООО «Издательство «Полигон», 2003.

В. Л. Карпо,
*кандидат історичних наук,
доцент кафедри міжнародних відносин
та суспільних комунікацій,
Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича,
М. В. Ільків,
*кандидат історичних наук,
асистент кафедри всесвітньої історії,
Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича**

НОВІ ДАНІ ЩОДО ЛОКАЛІЗАЦІЇ МОНЕТНОГО ДВОРУ 1771-1774 рр. В САДГОРІ НА БУКОВИНІ

Садгора – історичний район у північній частині сучасних Чернівців. Колись окреме поселення, – Садогура, – виникло на основі монетного двору барона П. Н. фон Гартенберга, заснованого у 1771 р. на землях с. Рогізна. На мануфактурі виготовляли дзвони та гармати й, у першу чергу, різні номінали

монет для грошового обігу в захоплених Російською імперією Молдавії та Волощині [1-3]. Поступово населений пункт перетворився на розвинуте в соціально-економічному відношенні містечко, яке в 1965 р. було приєднане до Чернівців.

Нову інформацію щодо локалізації першої на Буковині мануфактури можна почерпнути з картографічних матеріалів. Це, в першу чергу, рукописні карти Буковини, складені австрійськими картографами в 1773-1775 рр. та 1773-1776 рр. під керівництвом обер-лейтенанта Генерального штабу Фрідріха фон Міга. Попри те, що вони виконані в доволі крупному масштабі, – орієнтовно 1:28800, – мапи на багатьох ділянках дуже детальні й часто відображають дрібні об'єкти на місцевості: невеликі струмки, млини, церкви, окремі будівлі, курганні насипи й давні городища тощо. Особливо важливо, що ці карти склалися фактично синхронно з періодом функціонування монетарні й, таким чином, об'єктивно відображають ситуацію на місцевості станом на 70-і роки XVIII ст. Листи цієї карти першої військової топографічної зйомки держави Габсбургів були секретними, довго не публікувалися й, відповідно, залишалися важкодоступними для науково-дослідницького вжитку. Нещодавно карти були оцифровані, а також частково опубліковані, зокрема листи по території Галичини й Буковини [4; 5] та використовуються для вивчення змін ландшафту, містотворчих процесів, низки археологічних об'єктів тощо [6; 7].

Порівняння картографічного матеріалу XVIII і XIX ст. з сучасною ситуацією засвідчує значну стійкість у часі планувальної структури Садгори, оскільки низка вулиць на окремих ділянках зберегла свою конфігурацію впродовж кількох століть, наприклад: Учительська, Скрябіна, Перемоги, Данила Галицького. Це дає підстави орієнтовно окреслити на сучасній місцевості локалізацію деяких позначених на карті об'єктів. Так, у центральній частині тодішньої Садогури прямокутниками виділяються два забудовані по периметру двори чи невеликі квартали й розташований обабіч від них на північний захід храм. Можна припустити, що саме більший за

розміром прямокутник забудови з низкою менших об'єктів довкола відображає історичне ядро нового поселення – монетний двір з допоміжними будівлями та спорудами. Просторово він співпадає з місцезнаходженням сучасного ринку в Садгорі (між вулицями Мізунського, Данила Галицького, Перемоги й Александрі) та, ймовірно, мав у центрі вільний від забудови простір. Саме цей об'єкт, згідно карти, розташовувався на березі струмка-протоки, який з'єднував, як і сьогодні, русла річок Мошків та Задубрівка. Тут в 70-их роках XVIII ст., очевидно, на зовсім нетривалий час, для виробничих потреб був споруджений став (нанесений лише на карті 1773-1775 рр.). Саме на цьому відрізку вздовж р. Мошків, як видно на карті 1773-1776 рр., проходила границя між землями сіл Рогізна та Жучка, позначена в кількох місцях межовими знаками. За повідомленням Ф. А. Вікенгаузера останньої чверті XIX ст., монетарню було засновано на березі р. Тарнавка [3, с. 68], яку на сьогодні складно ідентифікувати. В будь-якому випадку, маленький струмок у районі сучасної вулиці Тернівська, – ліва притока р. Мошків, – не може бути для цього орієнтиром, оскільки розташований значно південніше й на колишніх землях с. Жучка.

Важливу інформацію для визначення більш детальної локалізації монетарні й найдавнішого осередку новоствореного поселення довкола можуть надати матеріали археологічних досліджень. Центр Садгори густо забудований, що ускладнює можливість археологічних досліджень на переважній більшості території. Однак певні матеріали з цього приводу було зафіксовано на вул. Мізунського (західна частина), де на глибині 0,75-1,55 м виявлено фрагменти виробів з кераміки, фаянсу, порцеляни та скла [8, с. 86-88]. Керамічний посуд найчисельніший, світлоглинний, переважно полив'яний. Представлений, зокрема, фрагментами невеликого горщика зі штампованим орнаментом, тарілки з білою поливою і рослинним орнаментом синьо-фіолетового кольору, кухлик із жовто-брунатною поливою та сковорідко-латкою на ніжках. Кілька фрагментів належать фаянсовим блюдам невеликих розмірів, в т.ч. з невисоким піддоном і рослинним

розписом кобальтом або брунатною фарбою. До порцелянового посуду віднесено дрібні фрагменти тарілок з рослинним розписом чорного або синьо-фіолетового кольорів, тонкостінного блюдця з позолоченим краєм вінець та чаші з детально виписаним зображенням архітектурної споруди чорним кольором. Зі скляних виробів трапилося масивне денце келиха на тонкій ніжці, виготовленого гутним способом. Якісний посуд різних гатунків типовий загалом для міського середовища та є особливо характерним для початку – середини ХІХ ст. [8, с. 89]. Отже, район сучасної вул. Мізунського був заселений і входив до складу Садогури на ранніх етапах її існування.

Таким чином, на основі історіографічних даних із використанням картографічних й археологічних джерел попередньо можна окреслити первинний осередок містечка Садогура в районі сучасних вулиць Мізунського, Данила Галицького, Перемоги та Скрябіна. Він займав зручний підвищений берег струмка з південною експозицією та в загальних обрисах збігається із сучасним історичним ареалом Садгори. Використання нових архівних матеріалів та археологічні дослідження дозволять уточнити локалізацію монетного двору й планувальну структуру заснованого на його основі населеного пункту.

Список використаних джерел

1. Polek J. Die ehemalige russische Münzstätte in Sadogura. *Jahrbuch des Bukowiner Landes-Museums*. Czernowitz, 1894. Jg. II. S. 3-10.
2. Макар Ю. І., Пивоваров С. В., Юрійчук Ю. А. Садогурська монетарня (історико-краєзнавчий нарис). Чернівці: Зелена Буковина, 1998. 79 с.
3. Пивоваров С. Садогурський монетний двір під Чернівцями (1771-1774). Історико-нумізматичне дослідження. Київ: НКПІКЗ, 2018. 184 с.
4. Bukowina (1773-1775) – First Military Survey. URL: <https://maps.arcanum.com/en/map/firstsurvey-bukovina/>
5. Distrikt Bukowina (1773-1776) – First Military Survey: URL: <https://maps.arcanum.com/en/map/firstsurvey-bukovina-2>

6. Петришин Г. П. «Карта Ф. фон Міга» (1779-1782 pp.) як джерело до містознавства Галичини. Львів: Вид-во Нац. ун-ту «Львів. політехніка», 2006. 292 с.

7. Ільків М. Старожитності Снятинщини на карті Ф. фон Міга (1779-1782). *Покуття – край звитяг і боротьби*: Матер. наук.-теорет. конф. (м. Снятин, 17 вересня 2017 р.). Снятин-Чернівці: ДрукАрт, 2017. С. 8-16.

8. Михайлюк В., Ільків М., Калініченко В. Археологічний матеріал Нового часу з вул. Мізунського в м. Чернівці (з нагоди 250-ліття від заснування Садогури). *Археологія Буковини: здобутки та перспективи*: Тези доп. V міжнар. наук. семінару (м. Чернівці, 10 грудня 2021 р.). Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2021. С. 85-88.

*А. І. Клочек,
аспірант факультету історії, бізнес-освіти та права
Центральноукраїнський державний університет
імені Володимира Винниченка*

ОСОБЛИВОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ВЧИТЕЛІВ ЗЕМСЬКИХ ШКІЛ У 60-70-х РОКАХ ХІХ СТОЛІТТЯ

Земські школи, які виникали на теренах сучасної Центральної України, у 60-70-х роках ХІХ століття існували як загальноосвітні навчально-виховні заклади. Одно- та двокласні школи головним чином надавали початкову освіту сільським дітям, які опановували основи читання, письма, арифметики, вивчали природознавство, географію та історію, засвоювали моральні цінності на уроках із Закону Божого. В доволі складних умовах, пов'язаних із фінансовими труднощами і часто недоброзичливим ставленням представників імперської влади у повітах, земські школи провадили значну просвітницьку діяльність, якість якої зумовлювалася рівнем підготовки та матеріальним забезпеченням педагогічних кадрів.